

**РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНИХ УСТАНОВЛЕНЬ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ
УКРАЇНИ ЯК РОЗПОРЯДНИКАМИ ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

Статтю присвячено проблемі реалізації загальних установлень органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації. Запропоновано концепцію визначення теоретико-правових та нормативно-правових засад реалізації загальних установлень. На основі аналізу основних правових понять встановлено правові особливості першого рівня реалізації норм права. З'ясовано базові нормативно-правові акти, в яких закріплено спеціалізовані норми права – загальні установлення, якими мають керуватися органи виконавчої влади України як розпорядники публічної інформації.

Ключові слова: спеціалізовані норми права, загальні установлення, реалізація права, принципи права, норми-оголошення, норми-цілі, дія права, органи виконавчої влади, розпорядники публічної інформації, нормативно-правові акти.

Статья посвящена проблеме реализации общих установок органами исполнительной власти Украины как распорядителями публичной информации. Предложена концепция определения теоретико-правовых и нормативно-правовых основ реализации общих установок. На основе анализа основных правовых понятий установлены правовые особенности первого уровня реализации норм права. Выявлены базовые нормативно-правовые акты, в которых закреплены специализированные нормы права – общие установки, которыми должны руководствоваться органы исполнительной власти Украины как распорядители публичной информации.

Ключевые слова: специализированные нормы права, общие установки, реализация права, принципы права, нормы-провозглашения, нормы-цели, действие права, органы исполнительной власти, распорядители публичной информации, нормативно-правовые акты.

The article is focused on the problem of implementing general guidelines by the executive authorities of Ukraine as administrators of public information. The author has suggested the concept of determining theoretical and legal and regulatory grounds for the implementation of general guidelines. Based on the analysis of the main legal concepts the author has established legal features of the first level of implementation of the law norms. The author has clarified the basic normative and legal acts, which enshrine specialized norms of law – general guidelines that should be followed by the executive authorities of Ukraine as administrators of public information.

Key words: specialized norms of law, general guidelines, implementation of law, principles of law, norms-proclamations, norms-objectives, force of law, executive authorities, public information administrators, regulatory acts.

Вступ. Конституція України [1] закріплює положення (ст. 3), що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. За умови поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки, особливість виконавчої влади полягає у тому, що забезпечує практичне виконання законів та підзаконних актів, зокрема щодо реалізації норм права стосовно забезпечення доступу до публічної інформації як фізичних, так і юридичних осіб в умовах розбудови інформаційного суспільства в Україні. Виходячи з того, що без реалізації

право втрачає свій соціальний зміст та призначення, правореалізаційна діяльність органів виконавчої влади України, які, серед іншого, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2] постають розпорядниками публічної інформації, має бути якісно активізована, спираючись на результати досліджень фундаментальної та прикладної науки.

Позитивно оцінюючи, з одного боку, кроки української держави у напрямку створення належної законодавчої бази (прийняття у новій редакції Закону України «Про інформацію» [3], Закону України «Про доступ до публічної інформації» [2] та ін.), слід зазначити, з іншого боку, що прийняття навіть якісних законів – це не кінець цього процесу, а лише початок. Реалії сьогодення свідчать про існування проблеми у сфері належної реалізації норм права органами виконавчої влади України, передусім тих норм, які стосуються публічної інформації з обмеженим доступом, накладання юридичної відповідальності на державних службовців за порушення норм законодавства про доступ до публічної інформації, належного рівня професіоналізму державних службовців для виконання визначених у відповідному Законі [2] обов'язків. У зв'язку із зазначеним, є усі підстави вважати тему статті актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування та визначення основних теоретико-правових та нормативно-правових засад реалізації загальних установлень органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації.

Аналіз стану наукового опрацювання зазначеної проблеми засвідчив, що на сьогодні відсутні спеціальні наукові дослідження, які присвячені пошуку теоретико-правових та нормативно-правових засад реалізації органами виконавчої влади України норм права на першому рівні реалізації – «реалізації загальних установлень». Зважаючи на існуючу ситуацію у науковому середовищі, вважаємо за доцільне у межах даної статті запропонувати концепцію визначення цих засад для органів виконавчої влади України як розпорядників публічної інформації. Науковим підґрунтям нашого дослідження постають праці відомих учених, зокрема: С.С. Алексєєва, В.К. Бабасєва, А.М. Колодія, С.Л. Лисєнєкова, О.В. Мальєка, М.І. Матуєзова, П.Є. Недбали, О.Ф. Скакун, В.Д. Сорєкіна.

Результати дослідження. У статті пропонується концепція визначення теоретико-правових засад реалізації загальних установлень органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації, яка включає наступні вихідні положення:

- реалізація норм права розглядається і як процес, і як результат;
- існує три рівні реалізації права:
 - 1) реалізація загальних установлень;
 - 2) реалізація загальних правових норм поза правовідносин;
 - 3) реалізація норм права у конкретних правовідносинах [4, с. 419].

При цьому варто розуміти, що реалізуються нормативні приписи, а не норми права як «абстрактна модель» (тобто, «логічна» норма права) та реалізуватися вони мають під час діяльності суб'єктів права (зокрема, органів виконавчої влади України);

– реалізація загальних установлень органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації є необхідною, але не достатньою умовою реалізації права;

– під час реалізації загальних установлень органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації «працюють» спеціалізовані (нетипові) норми права, серед яких, зокрема:

- 1) загальнозакріплюючі норми (або норми-начала);
- 2) установчі норми (або норми-принципи);
- 3) прогностичні норми (або норми-цілі);
- 4) декларативні норми (або норми-оголошення);
- 5) дефінітивні норми (або норми-дефініції).

Водночас, зазначена концепція передбачає проведення дослідження на двох етапах:

- 1) визначення особливостей реалізації загальних установлень;
- 2) визначення можливих варіантів загальних установлень у сфері публічної інформації,

які відображені у нормативно-правових актах, та пересвідчення в існуванні для органів виконавчої влади України, як розпорядників публічної інформації, необхідності реалізації з'ясованих загальних установлень у цій сфері.

До речі, сфера публічної інформації є сферою суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією права кожної особи на доступ до публічної інформації, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень [5, с. 159], зокрема, органів виконавчої влади України.

Переходячи до першого етапу дослідження, вважаємо за необхідне передусім зазначити, що у статті поділяється наукова позиція О.Ф. Скакуна щодо розуміння реалізації загальних уста-

новлень як «втілення у життя тих установлень, які містяться у преамбулах законів; у статтях, що фіксують загальні завдання і принципи права і правової діяльності» [6, с. 559]. Очевидно, що автор, характеризуючи даний напрям реалізації норм права, говорить про дію права, тобто, про його вплив на суб'єктів права (їх свідомість та волю). Саме цю думку формулює О.Ф. Скакун, а саме, підкреслює «ідейне» значення впливу права через реалізацію загальних установлень, завдань і принципів на суспільні відносини, у тому числі, пов'язаних з обігом публічної інформації.

На наше переконання, виникає потреба в обов'язковому врахуванні того, що реалізація загальних установлень, як перший рівень реалізації норм права (зокрема, щодо публічної інформації), пов'язана із загальною дією права, постаючи перехідною ланкою між дією права та реалізацією права. Наприклад, С.С. Алексєєв зазначає, що «...як відомо, право має ширшу дію, крім власне регулюючу» [7, с. 282]. При цьому, слід усвідомлювати, що у статті поняття «реалізація права» як процесу розглядається у контексті механізму правового регулювання. Виходячи із цього, з метою усвідомлення сутності реалізації загальних установлень, доцільно визначитися з такими поняттями як «дія права», «правовий вплив», «правове регулювання».

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє нам погодитися з пропозицією С.Л. Лисенкова [8], що для визначення різниці між поняттями «правовий вплив» та «правове регулювання» доцільно ґрунтуватися на понятті «дія права». Наприклад, Ф.М. Фаткуллін пропонує розглядати дію права як «... будь-який прояв його ззовні, виконання ним своїх призначень і функцій, реальне виявлення своїх ціннісних властивостей, досягнення намічених результатів або, принаймні, сприяння їх досягненню» [9, с. 111]. Між тим, дія права охоплює усі можливі напрямки впливу норм права на суспільні відносини, а саме: 1) інформаційний напрямок (повідомлення суб'єктів права про встановлені правила поведінки, які містяться у будь-якому нормативному акті); 2) ціннісно-орієнтаційний напрямок (надає оцінку різноманітним варіантам поведінки, цілеспрямовує діяльність суб'єктів права); 3) нормативно-регулятивний (власно кажучи, і є юридичним регулюванням) [10]. На думку О.В. Малька, крім основної регулятивної (власне правової) дії права, слід виділяти: а) інформаційно-психологічний (мотиваційний, імпульсивний); б) виховний (педагогічний, ціннісно-орієнтаційний); в) соціальний аспект дії права [11, с. 622-623].

Важливим, на нашу думку, постає те, що аналіз наявних визначень поняття «правовий вплив» дозволив з'ясувати, що правовий вплив «є не специфічно правовим, а загальним, в якому діє не право, як сукупність норм, а «дух», «ідея права» [12, с. 299]. Водночас, як «взятий в єдності та різноманітті весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів», розуміє правовий вплив С.В. Бобровник [13, с. 104]. Розглядаючи структурні елементи правового впливу, В.В. Борисов зазначає, що правовий вплив містить правову свідомість, правову культуру, механізм правового регулювання, правові принципи, правотворчий процес [14, с. 100].

У свою чергу, досліджуючи правове регулювання права, М.І. Матузов та О.В. Малько зазначають, що це лише одна із форм впливу права на суспільні відносини, постаючи, по суті, «спеціально-юридичною дією права» [15, с. 509]. О.П. Єгоршина та Р.А. Ромашов відмічають, що правове регулювання – це процес, який передбачає безпосередній (активний) правовий вплив на юридично значущі суспільні відносини [16, с. 41].

Пов'язуючи правове регулювання з дією права, важливим є акцентування уваги О.В. Малька щодо значення інформаційно-психологічного аспекту дії права. Серед іншого, автор підкреслює, що «правове регулювання не має ні речовинної, ні енергетичної форми, а здійснюється переважно на інформаційному рівні» [11, с. 624]. Продовжуючи, О.В. Малько вказує на значення та види інформації у правовому регулюванні, поділяючи її на два основних види: 1) інформація описового характеру (міститься у преамбулах, нормах-дефініціях і описує стан будь-якого об'єкта); 2) суто управлінська, нормативна інформація (міститься у конкретних правових засобах) [11, с. 624].

Ґрунтуючись на такому розумінні, автор наголошує на тому, що правове регулювання здійснюється «за допомогою управлінської інформації, де чітко конструюється модель необхідної дії» [11, с. 624]. Разом з тим, інформаційна дія права нерозривно пов'язана з психологічною дією. З цього приводу О.В. Малько наголошує, що «інформаційний аспект не можна відірвати від психологічного, оскільки право як знакова система здатна регулювати поведінку тільки тоді, коли інформація, яка адресується, сприймається свідомістю особистості і трансформується у мотив її діяння» [11, с. 625].

Узагальнюючою, на нашу думку, слід вважати позицію О.Ф. Скакун, яка, за критерієм «механізм реалізації права», підкреслює різницю між поняттями «правовий вплив» та «правове регулювання» (яке ширше за обсягом ніж поняття «реалізація права», але повністю його охоплює).

Отже, як зазначає автор, у правовому регулюванні право реалізується через його механізм – систему правових засобів і форм (норми права, правовідносини, акти реалізації і застосування норм права та ін.). У свою чергу, правовий вплив здійснюється за допомогою системи неюрідичних засобів – ідеологічних, психологічних, інформаційних та інших механізмів, а також загальних правових засобів (правосвідомість, правова культура, правопорядок) [6, с. 278]. Таким чином, правове регулювання можна розуміти як лише одну з форм впливу права на соціальні відносини.

Провівши відповідне дослідження, С.Л. Лисенков також доходить наступного висновку: 1) правовий вплив – це дія права на свідомість і поведінку людей, а через них – і на широке коло суспільних відносин за допомогою неправових (психологічних, ідеологічних, виховних та ін.) засобів; 2) правове регулювання – це дія права на суспільні відносини (поведінку їх суб'єктів) за допомогою використання спеціальних юридичних засобів [17, с. 249].

Таким чином, проведене дослідження щодо розуміння понять «правовий вплив», «правове регулювання», «дія права» (передусім, інформаційна) та їх співвідношення дозволило краще усвідомити сутність реалізації «загальних установлень» (їх реалізація постає першим рівнем реалізації норм права щодо публічної інформації відповідно до концепції дослідження). Водночас, окрему увагу слід приділити з'ясуванню ролі принципів права як важливого елемента «загальних установлень», який також має реалізовуватися. Проведений аналіз дозволив виявити декілька наукових підходів до розуміння змісту поняття «принципи права». Серед іншого, виділимо два основних підходи: об'єктивістський та нормативний.

У межах першого підходу існують наступні наукові позиції: представники «об'єктивістського» підходу трактують природу принципів права, розглядаючи їх як відображення об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, права і (або) як вираження сутності права. Варто акцентувати увагу на науковій позиції, згідно з якою принципи права виражають не суспільні, а правові закономірності. Зокрема, П.Є. Недбайло вважає, що принципи права «відображають його об'єктивні властивості, обумовлені закономірностями розвитку даного суспільства, всією гамою історично притаманних йому інтересів, потреб, суперечностей і компромісів різних класів, груп і верств населення» [18, с. 14]. В.К. Бабаєв, у свою чергу, акцентує увагу на тому, що принципи права «висловлюють головне, основне у праві, тенденції його розвитку, те, на що право має бути орієнтоване» [19, с. 24]. З цього приводу С.С. Алексеев указує, що «у принципах розкривається зміст права, вся правова система: у них безпосередньо виявляється сутність права, його основи, закономірності суспільного життя, тенденції і потреби» [20, с. 98]. Крім того, автор указував на те, що принципи є «глибинними елементами структури права і що необхідно розрізняти принципи, виражені у самій матерії права і принципи правосвідомості» [20, с. 98].

Отже, згідно з даним підходом, принцип права – це «керівний стан права, його основні начала, що виражають об'єктивні закономірності, тенденції і потреби суспільства та визначають сутність усієї системи, галузі або інституту права, і мають силу їх правового закріплення та загальнообов'язкове значення» [21, с. 224, 225].

Разом з тим, представники «нормативного» підходу уявляють принципи права як особливі норми. Наприклад, О.О. Ганзенко відмічала особливо місце норм-принципів серед нетипових норм, наприклад, принцип непорушності прав і свобод людини [22]. Водночас, С.П. Синха розглядає принципи права як «об'єктивні норми, спочатку закладені у суспільних відносинах» [23, с. 93]. Тоді, як В.М. Баранов пропонує ототожнювати принципи права з «істинними нормами» – нормами-принципами [24]. Слід підкреслити, що такої позиції дотримуються ще низка вчених. Так, В.Д. Сорокін відзначає, що «норми розрізняють за конкретним змістом регульованих ними суспільних відносин. Перша група норм регулює питання загальної властивості» [25, с. 66]. Саме до цієї групи норм автор відносить й норми-принципи.

В.К. Бабаєв зазначає, що норми права за тими функціями, які вони виконують у механізмі правового регулювання, можна розділити на: вихідні правові норми (норми-начала, норми-принципи; визначально-установчі норми; норми-дефініції); норми-правила поведінки; загальні норми; спеціальні норми [26, с. 290]. Під нормами-принципами автор розуміє законодавчі приписи, які виражають та закріплюють принципи права [26, с. 290]. Таким чином, норми-принципи виражають принципи права.

Надаючи власне визначення, А.М. Колодій наголошує, що принципи права – «це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу» [27].

Достатньо у категоричній формі висловлює свою позицію А.Ф. Воронов, підкреслюючи, що «... принцип – це норма права, обов'язкове правило поведінки для учасників регульованих правовідносин <...> принцип не тільки «закріплений у нормах», він сам є норма права» [28, с. 50]. Разом з тим, О.А. Кузнєцова наполягає на тому, що саме нормативне трактування принципів права не тільки адекватно відображає природу цього явища, але і повністю задовольняє потребам правозастосовної практики [29, с. 31, 32].

Досліджуючи генезу поняття «принципи права», А.М. Колодій, виділяє два способи вираження принципів права: 1) безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення); 2) виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістове закріплення) [27]. До речі, автор ґрунтувався на відповідному дослідженні К.П. Уржицького [30]. Важливо, як підкреслює А.М. Колодій, також враховувати, що «утворюючи головний зміст права, юридичні принципи перебирають на себе всі його властивості і функції» [27]. Отже, у межах нормативного підходу принципи права розуміються як особливі норми права.

На другому етапі, відповідно до нашої концепції дослідження, з'ясуємо можливі варіанти реалізації загальних установлень у сфері публічної інформації. У роботі пропонується проаналізувати відповідні нормативно-правові акти задля виділення у їх змісті загальних установлень у сфері публічної інформації.

Насамперед проаналізуємо положення Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [31]. Загальні положення Закону закріплюють наступні декларативні норми (норми оголошення): одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя. У розділі II Закону визначено завдання, цілі та напрямки розвитку інформаційного суспільства. Наприклад, основним завданням розвитку інформаційного суспільства в Україні є сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних ІКТ можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених Організацією Об'єднаних Націй [31].

При цьому, розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх ІКТ в усі сфери суспільного життя і у діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається одним з пріоритетних напрямів державної політики [31]. У роботі підкреслюється, що наведені положення Закону є нормами-оголошеннями, якими мають керуватися передусім органи виконавчої влади України як розпорядники публічної інформації.

Наступним прикладом можуть слугувати положення Закону України «Про доступ до публічної інформації» (надалі – Закон) [2]. Так, у преамбулі вказано, що цей Закон визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Отже, зазначені положення Закону слід віднести до декларативних норм (норми-оголошення).

Водночас, у ст. 2 Закону чітко визначається, що його метою є: 1) забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень; 2) створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Також Закон чітко обмежив коло відносин, на які він не поширюється, а саме, на відносини: 1) щодо отримання інформації суб'єктами владних повноважень при здійсненні ними своїх функцій; 2) у сфері звернень громадян, які регулюються спеціальним законом. Таким чином, норми, що містяться у ст. 2, також можна віднести до декларативних норм.

У свою чергу, принципи забезпечення доступу до публічної інформації, визначені у ст. 4 Закону: 1) прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень; 2) вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом; 3) рівноправності, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Варто зазначити, що у даному випадку маємо приклад закріплення установчих норм (норм-принципів), які мають бути основою діяльності органів виконавчої влади України як розпорядників публічної інформації.

Разом з тим, у ст. 2 Закону України «Про інформацію» установчі норми закріплюють основні принципи інформаційних відносин, а саме: 1) гарантованість права на інформацію; 2) від-

критість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; 3) достовірність і повнота інформації; 4) свобода вираження поглядів і переконань; 5) правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; 6) захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [3]. Ці загальні установлення також мають бути реалізовані у практичній діяльності зазначених органів.

Прикладом реалізації загальних установлень можуть слугувати положення міжнародно-правових актів. Зокрема, Рекомендація Ради Європи № R (81) 19 Про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів [32] рекомендує урядам держав-членів керуватися у своєму законодавстві та практиці принципами, що додаються до цієї Рекомендації. Зазначені принципи закріплюються у наступних нормах-принципах (установчих нормах): 1) кожен у межах юрисдикції держави-члена повинен мати право на отримання за запитом інформації, що знаходиться у розпорядженні органів державної влади, крім законодавчих органів та судової влади; 2) для забезпечення доступу до інформації мають бути передбачені ефективні і належні засоби; 3) не може бути відмовлено у доступі до інформації на тій підставі, що особа, котра подає запит, не має особливого інтересу у цьому питанні; 4) доступ до інформації надається на основі рівності [32].

Таким чином, проведене дослідження відповідних нормативно-правових актів (у тому числі, міжнародного) дозволило нам переконатися в існуванні необхідності реалізації, зокрема, органами виконавчої влади України, загальних установлень (як першого рівня реалізації норм права), тобто, нетипових спеціалізованих норм права, зокрема, у сфері публічної інформації.

Висновки. Вважаємо, що мета статті досягнута, оскільки: 1) запропоновано та обґрунтовано концепцію визначення теоретико-правових засад реалізації загальних установлень органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації; 2) чіткому розумінню правових особливостей першого рівня реалізації норм права, тобто, реалізації загальних установлень зазначеними органами сприяв ґрунтовний аналіз як змісту та співвідношення понять «правовий вплив», «правове регулювання», «дія права», так і розуміння принципів права у межах об'єктивістського та нормативного підходів; 3) визначено основні нормативно-правові акти, в яких закріплено спеціалізовані (нетипові) норми права – загальні установлення, зокрема, які мають відношення до сприяння діяльності органів виконавчої влади України як розпорядників публічної інформації. Виходячи з положень ст. 113 Конституції України [1], зазначені органи мають керуватися у своїй діяльності законами України, а отже, і тими загальними установленнями, які визначені у нашій роботі; 4) встановлено значення інформації описового характеру (міститься, наприклад, у преамбулах, принципах) у формуванні інформаційно-психологічного аспекту дії права на суспільні відносини у сфері публічної інформації за участі органів виконавчої влади України.

Подальші наукові дослідження будуть пов'язані з реалізацією норм права органами виконавчої влади України (як розпорядниками публічної інформації) на другому та третьому рівнях реалізації права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://goo.gl/8lmc8>.
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=606783.
3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12..>
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] : пер. з рос. / О.Ф.Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
5. Арістова І.В. Реалізація інформаційно-правового статусу органів виконавчої влади України в інформаційних правовідносинах : [монографія] / І.В. Арістова, М. Ю. Кузнецова ; за заг. ред. І.В. Арістової. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2015. – 250 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – [Вид. 2-е, перероб. і доп.]. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.
7. Проблемы теории государства и права : [учебник] / Под ред. С.С. Алексеева. – М. : Юридическая литература, 1979. – 440 с.
8. Лисенков С.Л. Правовий вплив і правове регулювання як форми прояву дії права на суспільні відносини: співвідношення та порівняння / С.Л. Лисенков // Порівняльно-правові дослідження. – 2006. – № 1. – С. 27-33.

9. Фаткуллин Ф.Н. Основы учения о праве и государстве : [учебное пособие] / Ф.Н. Фаткуллин. – Казань : Издательство Казанского фин.-экономич. ин-та, 1997. – 257 с.
10. Актуальні проблеми теорії держави та права. Конспект лекцій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/KVEZHNY>.
11. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 815 с.
12. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / І.В. Арістова ; Національний ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 476 с.
13. Бобровник С.В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права / С.В. Бобровник // Правова держава. – Вип. 7 – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1996. – С. 102-108.
14. Общая теория государства и права: академический курс : в 3-х т. / В.В. Борисов. – Т. 3: Государство, право, общество. – М. : МГУ, 2007. – 698 с.
15. Матузов Н.И. Теория государства и права : [учебник] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – [3-е изд.]. – М. : Дело, АНХ, 2009. – 528 с.
16. Егоршина О.П. Теория и государства и права : [учебник] / О.П. Егоршина, Р.А. Ромашов. – СПб : Юридический центр-Пресс, 2005. – 628 с.
17. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / С.Л. Лисенков. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 355 с.
18. Недбайло П.Е. Объективное и субъективное в праве (К итогам дискуссии) / П.Е. Недбайло // Правоведение. – 1974. – № 1. – С. 14-25.
19. Бабаев В.К. Теория современного советского права. Фрагменты лекций, схемы / В.К. Бабаев. – Нижний Новгород, 1991. – 155 с.
20. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – Т. II. – М. : Юридическая литература, 1982. – 709 с.
21. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – [2-е изд., стереотип]. – М. : Статут, 2001. – 411 с.
22. Ганзенко О.О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування / О.О. Ганзенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/HukmNu>.
23. Синха С.П. Юриспруденция. Философия права / С.П. Синха. – М., 1996 – 296 с.
24. Баранов В.М. Истинность норм советского права: проблемы теории и практики / В.М. Баранов. – Саратов, 1989. – 398 с.
25. Сорокин В.Д. Административно-процессуальное право / В.Д. Сорокин – М. : Юридическая литература, 1972. – 240 с.
26. Теория государства и права : [учебник] / Под ред. В.К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с.
27. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А.М. Колодій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/HjN0Kw>.
28. Воронов А.Ф. О понятии, значении и нормативном закреплении принципов гражданского и арбитражного процессуального права / А.Ф. Воронов // Законодательство. – 2003. – №12. – С. 48-54.
29. Кузнецова О.А. Принципы гражданского права: вопросы теории и практики / О.А. Кузнецова // Правоведение. – 2005. – № 2. – С. 24-34.
30. Уржинский К.П. К вопросу о принципах правового регулирования общественных отношений / К.П. Уржинский // Правоведение. – 1968. – № 3. – С. 122-127.
31. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
32. Про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів : Рекомендація Ради Європи № R (81) 19 від 25 листопада 1981 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/i05E23>.